IVA PAPIĆ

Meistens Bettler, meistens Gesinde

- Ilegalni migranti! – objašnjava nam, kao da nam treba ikakvo objašnjenje!, Renata dok se približavamo kampu bliskoistočnih izbjeglica u Vojvodini.
- Ilegalni migranti, tako ih zovu! – ponavlja još jednom i pogleda nas ispod oka sa vozačkog sjedala. – Kakvi su onda legalni?
- Legalni su oni koji dolaze u skladu sa zakonima odnosno s pristankom države u koju dolaze. – odgovara hladno Kika, sivim ledenim očima zureći u muškarce što sjede ispred svojih šatora, a iza visokih žičanih ograda.
- To onda nisu migranti, to su doseljenici. Ili kolonizatori. – opet nas poprijeko pogleda Renata.
- Da. – hladno odgovara Kika – Ovo što gledamo, to su izbjeglice. – prezrivo otpuhuje pa dodaje – No, politički je korektno i svakako prihvatljivo nazivati ih migrantima. Ta riječ nema težinu. Neutralna je. – vadi duhan iz torbe i stavlja bijeli filter među usne.
- Da. – potvrđuje Renata.

Šutim i gledam kroz ogradu kampa.

"Ja neću da počnem dok Vi to ne ugasite!", rekao je Svetozar Cvetković na početku jedne predstave u beogradskom Ateljeu 212. Bio je mrkli mrak na Maloj sceni, i u takvom mraku se imao odvijati njegov uvodni monolog. Iza mene je dopirala slaba svjetlost mobitela. „Ja neću da počnem dok to ne ugasite!", ponovio je glumac, a zatim je netko iz publike dobacio: „Idi, bre, napolje! Čovek neće da počne dok ne ugasiš mobitel!" Ugasio je, a kazalištem se prosuo baršunast glas starog Cvetkovića.

„Neću da počnem dok to ne ugasite!", odzvanja mi u ušima, dok Renata parkira auto ispred bodljikave žice izbjegličkog kampa. Da bar ja mogu reći isto!

„Neću da počnem dok ne nazovete stvari pravim imenom, dok ne prestane uljepšavanje pojava nacifranim eufemizmima i manipulacija nazivljima, ne bi li stid malo manje pekao" No, ono što ne znaju ideolozi, a što bi im vrlo dobro mogli objasniti kvantni fizičari, jeste: ne može se utjecati na jedno, a da se, automatski, ne manipulira i drugim, i to, najčešće, baš onim s čime se manipulirati niti ne želi. Naime, u toj terminološki uvjetovanoj redukciji stvarnosti, ne umanjuje se samo stid – naravno, stid onih koji osjećaju pritisak ljudski reagirati na patnju drugoga – već se i pred drugim slojevima tog migrantskog fenomena zatvaraju oči. Izbjeglice od rata, gladi, bijede, ropstva, očaja bježe u europski Jeruzalem, živjeti barem pola onakvog života kakvog se mi, zadovoljenih i zatupljenih čula, u kuknjavi ustručavamo: njihova želja za preživljavanjem jača je od naših namirenih potreba. Možda jesu tek oruđe u igrama moćnika, možda im bol u želucu ne dozvoljava vidjeti kako su njihove žudnje tek konac po kojemu kao marionete igraju njihova tijela. No, nitko svjesno ne bi pristao na to da ga boli, i da je marioneta, da nema ni ovce, ni novce. Sve masovne ljudske pojave tek su reakcije…

„Ja neću da počnem dok Vi to ne ugasite!", prošaptala sam tiho u zaustavljenom autu.

*

- Teško je nemati porok. Zdravlje je za one zdrave. – namiguje nam s ironičnim smiješkom na licu, dok nas vodi do kontejnera gdje trebamo ostaviti stvari iz Renatinog gepeka. – I zadovoljne. – dodaje.

Renata nas ne upoznaje: zna itekako dobro da se imena ionako nećemo sjećati. A u ovakvim prilikama, ime je čak i nepotrebno. Zvat ću ga On. Vraćamo se nazad od kontejnera do njegovog šatora. Sjedamo na deku prostrtu pod Suncem; s olakšanjem primjećujem da je stražarnica blizu.

- Donijela sam ti cigara pa podijeli, ako hoćeš. – Renata mu pruža papirnatu vreću.

Prima je spremno i brzo zatim skriva u svoj šator. Nije bio dovoljno brz: drugi muškarci što, jednako ukočeni u trpnji balasta dana, poput nas pod Suncem sjede, trznuli su se kao kad životinje nanjuše opasnost: takve stvari se osjete, prije nego vide.

- Poroci postoje oduvijek, kao i ovisnost. I oboje itekako imaju svoju funkciju. Probaj prestati pušiti, pa ćeš vidjeti. – namiguje Kiki koja je počela motati čim smo sjele.

- Svašta! – smije se Kika – Pušim od sedamnaeste.

- Ja od trinaeste. Ovo, – pokazuje nam otvorenu kutiju cigareta – Ovo su mojih dvadeset najboljih prijateljica. – smije se. – Prestao sam pušiti prije pola godine. Nisam imao novaca i peklo me je u prsima. Znao sam da mi slijedi kakva boleština pa sam odlučio prestati. Fizička ovisnost je nestala kroz tri dana. Ona nije problem. Nije problem niti psihička ovisnost – to su samo rituali kojima čovjek oduzme značaj, čim ih demistificira. Problem je puno dublji. Problem je čežnja. S velikim Č. Č kao Čežnja. Želja s velikim Ž. Tijelo počne žudjeti. Ovisnost je samo anestetik. – stavlja cigaretu u usta i vješto je pripali.

U grupicama od po četvero ili petero sjede muškarci na dekama prostrtim po travi. Bojim se njihove sapete snage. Mogu samo sjediti, a osjećam da bi radili sve, samo ne to.

– To je tako na fiziološkoj razini. To nije uobrazilja. Sve što stvara ovisnost je neurotoksin. Odnosno, daje umjetnu ugodu, a zauzvrat ubija živčane završetke. To je kao bajka o maloj sireni: dobije ona noge, ali ostane bez glasa. Tako i mi ovisnici: dobijemo mi taj kratki užitak, taj umjetni orgazam čija cijena jest smrt dijela našeg vlastitog tijela. Ali, pravi užitak nije taj lažni orgazam, ne. Pravi užitak je gušenje istinskog užitka, što ovisnik spozna tek kad ostane bez svoje supstance. Ja nisam mogao. Dok nisam pušio, nisam žudio za cigarom, ne. Baš suprotno i potpuno neočekivano: žudio sam za svim drugim. Želio sam finu hranu, želio sam jake noge, sanjao sam da hodam po žarko osvijetljenim ulicama dok se u svjetlosti izloga presijava vlaga tek opranog asfalta, želio sam jesti pržene kiki-rikije i ušećerene bademe i hodati s noge na nogu u oblaku misli ugodnih tijelu, želio sam na koži osjetiti mekanu vunu, svileni šal, želio sam puno i mnogo i svi osjeti su željeli sve što im ja nisam mogao dati. Sve o čemu sam ikada maštao, napalo me bilo baš kao da su sve moje želje poput vragova odjednom izletjele iz Pandorine kutije. – nasmijao se dok je gasio cigaretu u travu pokraj deke.

- Žudio sam za ženom. – rekao je tiho - Ali ne bilo kakvom ženom. Žudio sam za dodirom žene koja mene želi. Žudio sam osjetiti kako joj ruka drhti dok prelazi preko mojih prsa i kako se meni kao cvijet kiši otvara. Želio sam više, nego sam se ikada usudio i pomisliti. Izdržao sam niti dva

tjedna. Želje su se neprestano gomilale: moji osjeti, što sam ih sve dotada anestezirao porocima, vrištali su od gladi, odjednom, svi u isti glas, a moje tijelo je bilo nalik gnijezdu gladnih ptića. Bio sam istovremeno i žedan i gladan, i tek progledao, i tek pročuo, i tek propjevao, i tek spolnost otkrio, i lakomost i pohlepu i strast i vapaj i očaj. Mislio sam kako ću sav nestati u ponoru neutažene želje. Pozvao sam svojih dvadeset prijateljica u pomoć. I koju bocu piva. Ali, – nasmijao nam se žutim zubima – Ne sedira porok samo želju jer želja je tek druga strana boli. Biraj: hoćeš li da te boli duplo manje, ili duplo više? Ako ne možeš drugo, nego samo trpjeti bol, mislim da je odgovor jasan. Što će mi noge, ako one ne mogu biti snažne, ako ne mogu gutati kilometre i milje? Ako svaki korak boli kao onaj male sirene, jer noge žele proždirati, a mogu tek u krugu sitno tapkati, zar nije lakše umrtviti ih? Je li ti se srce ikada toliko ispunilo željom, da u jezi pomisliš: ili će se izliti, ili će puknuti! Da sam pjesnik, možda bih čak i poželio trpjeti to mučenje Žudnje. Možda bi tada to imalo smisla. Da sam pjesnik, vjerojatno bih nastavio žudjeti i možda bih u tome našao kakvo orgijastičko samozadovoljstvo. Ali, nisam. Običan sam čovjek. Žudim za hranom, za ugodom, za ženom; ako nemam niti jedno od to troje, ne mislim da je sedacija loša. Dapače, porok je Božji dar, kojim se Bog smilovao na robove i gubave. Onda si doziraš dozu. Odnosno – nacerio se – Povećavaš dozu. Države su našle savršen odgovor za sve nemire: samo granice učine malo poroznijima.

*

Renata je Mađarica rodom iz Batine. Udala se u Osijek.

- Ja sam bila jako živa djevojčica. - govori nam dok nas vozi u svom službenom autu vatrogasne postrojbe Draž.

Naš plan putovanja je jednostavan: prvo trebamo izbjeglicama u vojvođanskom Banatu ostaviti neke stvari iz gepeka, zatim ostaviti Kiku u Novom Sadu, te se, na kraju, u mrkloj noći vratiti nazad u Osijek.

- Deda me tukao jer sam bila gora od dječaka. – priča nam Renata - Ni oni se nisu usudili ući u kosturnicu pod Julkinim nogama. A ja ne samo da sam se usudila hodati među kosturima, nego sam to radila znajući kako ću doma dobiti batina.

Smijala se bez ikakvog stida ili namjere, kao da se poznajemo od djetinjstva. Takav smijeh je zarazan – smijale smo se i mi skupa s njom.

„U životu nisam srela tako uzemljenu i pouzdanu osobu.“, opisala mi je Renatu Kika kad smo trebale krenuti na put i ja se ne mogu ne složiti s njom. Građena je kao muškarac, krupnog torza i tankih udova; kosu drži dugačkom samo zato da je može vezati u rep. Premda se udala u Osijek, ni ona, kao ni Kika, ne može utećiti magiji Banovog brda te u Dražu radi u vatrogasnoj postrojbi i kao zaštitar industrijskih hala.

- Rađe ću putovati svaki dan, nego ne biti na Dunavu.- uvjerava nas u autu dok napuštamo Baranju i Osijek i ljubičastom cestom, mjestimice zelenom od mahovine što u močvarnoj vlazi raste i na asfaltu, krećemo prema Erdutu. - Mužu sam rekla: ja sam se udala u Osijek, ali nemoj nikad od mene tražiti da se zovem Osječankom.

Za rata su otišli u Mađarsku, a njezina je rodna Batina tada spala na manje od tisuću stanovnika i nikada se više nije oporavila. Renata je mrzila izbjeglištvo jer, makar je ona bila Mađarica što je u izbjeglištvu pričala mađarskim jezikom, dobrodošlica se istopila brzo kao kolač na ljetnoj trpezi. - Išli smo u odvojene smjene i, makar sam znala mađarski, pohađala sam onu hrvatsku, s hrvatskim učiteljima i hrvatskim školskim gradivom. Ispočetka su nas primili otvorenih ruku, no kako je vrijeme odmicalo, postajalo je sve jasnije kako mi živimo na njihovoj grbači, makar, opet, nismo mi za to bili krivi. Djeca rade ono što odrasli pričaju: ubrzo su nas naši vršnjaci dočekivali na putu iz škole i gađali nas zemljom ili kakvim smećem, u trgovinama su nas jedva pozdravljali i nerijetko bi nas istjerali iz straha da ćemo im nešto ukrasti. Ne znam niti jednog Mađara tko se na kraju rata iz izbjeglištva nije vratio u Hrvatsku. Sad, kad je svatko „svoj na svome“, kako se kaže, sad odlično surađujemo. - nasmiješila nam se bila Renata preko ramena.

Vlastito iskustvo prognanika smatra razlogom zašto se u Osijeku aktivirala unutar tamošnje podružnice Crvenog križa, jednom kad je saznala za izbjegličku krizu što je u nabujalim valovima kušala srušiti tvrđavu njima Obećane zemlje. Njezin aktivizam je bio i razlog našeg dolaska: stvari koje se kombijem Crvenog križa nisu mogle slati – prvenstveno cigarete i alkohol - Renata je sama dovozila u izbjegličke kampove. Ovaj put je povela i nas dvije: Kika se vraćala u Vojvodinu, a ja sam je pratila, slijedeći našu zajedničku temu istraživanja, preko koje smo se i upoznale: povijest Dunava, njegovih močvara i njegovog Banovog brda. Mnoge su žrtve Dunavu pale. U autu je Renata sa svojima preko telefona pričala na mađarskom.

*

- Kao dijete svirao sam klarinet. – priča nam On nakon dva piva što ih je Renata vješto vadila iz svog ruksaka - Sa dvanaest godina imao sam javni sat i majka me je pitala želim li da me dođe gledati. „Svejedno mi je.“, odgovorio sam joj. No, lagao sam. Iskreno, nisam je htio opterećivati jer tek je bila došla s posla, a tad je radila dva posla. To poslijepodne, kad sam ja trebao imati javni sat, bilo je njezino jedino slobodno poslijepodne u tjednu. – škiljio je na Sunce što je, oko podneva, već prilično odvažno probadalo sive oblake.

- Svirao sam, sjećam se, neku kompoziciju s puno šesnaestinki. – nastavio je On. Volio je pričati i radio je to dobro. Njegova iskrenost, još potpomognuta pivom, činila ga je vrlo zanimljivim. Da me nije bilo stid, pitala bih i ja Renatu za jedno pivo. No, znala sam da je i to jedno namijenjeno njemu.

- Te godine sam prvi put dobio šesnaestinke u većoj količini i pritiskale su me kao da sam imao lance oko ruku jer prsti nikako nisu letjeli onako, kako sam ih ja tražio. Slagao sam majci kako mi je svejedno hoće li me doći gledati ili ne, još dodavši kako je već bila na toliko mojih koncerata, da zaista nije bitno ako i propusti jedan. Svirao sam, sad sam se sjetio!, „Clarinett Express“, tako se zvala kompozicija, A. J. Dervauxa. Čudo kako sam se sad sjetio Dervauxa: nikad prije, a niti kasnije ga nisam svirao. Da me je netko pitao, rekao bih da sam ga zaboravio zauvijek. – zastao je na tren, sjetno se zagledavši u neku mračnu točku u vlastitim sjećanjima, nalik sjeni.

- Uglavnom, kad sam majci ponovio još jednom kako mi je svejedno hoće li doći ili ne, ona je stala u mjestu, nasred kuhinje s kojom je bila vezana i dnevna soba te me, podbočena rukama, s krpom što joj je visjela iz šaka i niz bedra, upitno par sekundi gledala. „Jesi ti ozbiljan?“, pitala

me, a ja sam joj, da je lišim svake sumnje, odgovorio: „I što ćeš se ti sada uvrijediti ako ti kažem da mi je svejedno dođeš li ili ne?“ Mirno je odgovorila: „Pa hoću!“, a zatim se laganim korakom stala približavati, „A jesi li ti…“, počela je govoriti još nasred kuhinje, „Jesi li ti možda rekao kako ti je svejedno jer me ne želiš opterećivati?“, završila je taman kad je sjedala na kauč do mene, „A zapravo silno želiš da dođem, no ne želiš ispasti sebičan?“, nagnula se prema meni i lagano me poškakljala ispod pazuha. „Možda malo…“, sjećam se da sam jedva procijedio kroz smijeh. „Nemoj od mene skrivati želje!“, prekorila me blago te mi, i dalje me grleći, obećala doći. – otpio je pivo te limenku bacio u svoj šator.

- Bio je to moj zadnji koncert. Sljedeće godine su mi rekli da je klarinet židovski instrument pa sam prestao. Možeš li to vjerovati? Da i instrumenti imaju nacionalnost? – zacoktao je par puta jezikom, oblizao usne pa ih orisao rukavom.

- Plan je bio da ja prvi odem, pa da onda za svoje sestre platim. Iako, ako ćemo iskreno, majci je svejedno gdje je, dok god je blizu onih koje voli. Ona je dobro shvatila da je najukusniji kruh onaj kojeg voliš, a ne onaj koji najljepše izgleda, ali mene tome ipak nije uspjela podučiti. Makar volim nju, mrzim na kruh koji mi ona peče. A da me sada vrate, mislim da bih ga mrzio još i više, nego kad sam odlazio. Snom su me namamili. Već godinama mirišem švapski kruh koji, pak, nikada nisam kušao. Na račun tog sna zarađuju oni prekomorski šverceri, više nego na račun naše bijede. Majka je dobro znala da svaki gospodar ima čizmu. Ja sam više vjerovao drugima.

*

Kika je vukla porijeklo s Banovog brda, kao i Renata; otišla je kad je počeo rat. Kad je Baranja bila pala, njezin otac ih je sklonio kod rodbine u Novi Sad, a kako se dugo nisu imali čemu vratiti, Kika je tamo završila i gimnaziju i fakultet.

- Majka nam je bila ostala u Popovcu. - majkom je, sjetila sam se, nazivala baku; prava majka bila je mama.

- Da samo znaš koliko puta smo prošle ovom cestom… - govori nam Kika dok smo prelazile granicu Erdut-Bogojevo. Bila je gužva jer su graničari zbog migranata detaljno pregledavali svaki auto; prije bi na tri žene u autu samo mahnuli rukom.

- Skoro svaki vikend do majke u Popovac pa u nedjelju navečer nazad u Novi Sad. - sjećala se Kika - Granice su bile otvorene. Zapravo, tada ove granice nije niti bilo… Samo bi se prevezli preko Dunava, iz jedne noći u drugu. Uvijek preko Dunava…

- Vidite ove kolotraze na cesti? – pita nas Kika kad smo napokon prošli granicu - To je od tenkova… Stotine tenkova je ovom cestom prošlo, a još ih je nekoliko uvijek bilo parkirano uz granicu. Mrzila sam granicu. – zašutjela je dok je Renata vozila kroz požnjevena kukuruzišta i kraj napuštenih relikta betonskih kombinata, što su se sivilom stapali s maglenim nebom jesenjeg prijepodneva.

- Onda se majka razboljela pa se mama vratila u Popovac. Tek tad sam zaista svaki vikend išla preko granice, koja više nije bila granica… Dok se majka nije bila razboljela, mogla sam tu i tamo eskivirati pa ostati u stanu, ali kad se mama bila vratila u Popovac, propustiti jedan vikend bilo je

ravno svetogrđu. Tenkovi se nisu micali. Uvijek isto. – škiljila je svojim ledeno sivim očima na prve zrake Sunca što su se bolećivo probijale kroz guste oblake.

- Onda je majka umrla, a mama se više nije htjela maknuti iz Popovca. Bilo joj je dosta seljakanja. Ostala je pod Banovim brdom do smrti. Da nismo prodali kuću nakon njezine smrti, mislim da bih se i ja vratila. Sad se može.

*

- U životu nisam vidio ovakve šume! – rekao nam je On već vidno pripit, široko raširivši ruke i smijući se širom otvorenih usta.

- Ovdje šume izranjaju iz vode, drveća rastu iz ogromnih bara što se pružaju po nekoliko desetaka kvadratnih metara, a ima i većih, i da ne znam da im svima voda doseže jedva do koljena, pomislio bih za te bare da su jezera. Ovdje je zemlja drugačija. Noga u ovu zemlju uroni kao u pijesak, ali pijesak sklizne s cipele, čim iz njega iskoračiš, a ovdje se zemlja zalijepi za cipelu, oteža je, te mi se stalno čini kao da hodam s utezima oko zglobova. Ovo lišće na koje šarenilo vi uzdišete, ono je lako samo u gradovima, samo na asfaltu. U šumi, ono kao tijesto oblijepi čovjeka, doslovno ga zalijepi za zemlju, kao da ne može napraviti niti korak dalje, a da se ne uvalja u novi talog močvare što ga sve više svojom težinom pritišće. Prošle sam godine upoznao vaše šume. Nikad više! – Sunce je jenjavalo u satima ranog poslijepodneva, a vjetar je stao kovitlati šareno lišće što se taložilo oko kampa.

- Probali smo preći Dunav preko Fruške gore. Tamo nema puno naselja pa smo mislili da neće biti niti puno carine. Imali smo kompas i išli smo uvijek na zapad. Samo na zapad. Također, - zadigao je kažiprst - Fruške šume su pitome, nema puno opasnih životinja pa smo vjerovali kako ćemo biti sigurni. Cilj je bio preko Fruške gore doći do šuma Spačve i onda se kroz prašume Bosuta probiti do EU. To je bio cilj. Znate i sami za onu: u Hrvatskoj se može dobiti azil, samo treba u Hrvatsku ući! – nasmijao se gorko, a Renata je sažalno kimnula glavom.

- Bila je jesen, kao i sad. – nastavio je priču otvarajući novo pivo - Padala je kiša. Kiša me nikada ranije nije mogla obeshrabriti. Ovdje kiša pada danima. Doslovno, danima. I to danima jednako. Pratio sam je: tu i tamo bi se pojačao njezin zvuk i onda bih pomislio kako će se sada i ona pojačati pa će se konačno ispadati i stati. Ali ne, to je bio samo vjetar što bi jače zaljuljao grane s kojih bi voda zatim jače nahrupila. Ovdje kiša pada pedantno, postojano, kao da je Bog jedan vrlo dobar bubnjar pa može danima držati jedan te isti tempo: Sunce i Mjesec izlaze i zalaze, zemlja se natapa i iz nje se već pretače, rijeke bujaju i rijeke se izlijevaju, ali džabe, Bog udara ritam sveudilj jednolično, ne gubi ni jedan takt, ne maši ni jedan akord. Padale su kiše danima i skupa s njima padalo je suho lišće; vjetar ga je raznosio zrakom u kratkim kovitlacima i njima nas, kao i vodom, naglo zapuhivao. Bili samo nas trojica: ovaj put nismo htjeli nikome platiti da nas prebaci preko granice. To je isto lutrija. Dugo smo proučavali karte, prijelaze, mape preko interneta. Tim putem, kojim smo bili odlučili ići, mislili smo, ionako je divljina i ako samo pratimo kompas i imamo lokaciju na mobitelu, prije ili kasnije ugledat ćemo Dunav. Tako smo mislili. No ovim vašim šumama nismo dostojni protivnici. Bio je studeni i derali smo hlače na šiblje umrle trave. Ozbiljno! Trava je to ljeto dosezala do bedara, a kako je tad već bila bacila lišće i, u biti, umrla, ostalo je samo njezino šiblje stršati u zraku, kao nišani na našim grobovima. Mislio sam da su mrtve

stabljike ipak mekše… Također, nisam znao da će ih tek zima dokrajčiti i napokon poleći uz tlo. Možda smo trebali čekati zimu, no zime sam se bojao više, nego ifrita. A i mislio sam da će nas vegetacija bar malo štititi, bar to malo lišća što još nije bilo palo. Jer, kad dođe zima, sve je golo. Golo. Zemlja bude naga kao kada žena skine odjeću. Tek onda čovjek sve vidi: i koliko je lijepa i koliko je ružna, sve u jednom. Uglavnom, da, padala je kiša danima i danima smo bili mokri. Više nije imalo smisla ni sakriti se ispod krošnje jer se kiša niz njih slijevala kao što se izlijevala iz natopljene zemlje: činilo se kao da je svima kiše dosta te je svi žele drugome predati. Ali kome? Nama su se već raspadale cipele i hlače od kiše i vlage, a ja sam gledao u drveće i mislio: koliko je vama dovoljno, a da napokon počnete trunuti? Neka drveća su doslovno imala korijen u vodi, noge u vodi, kao babe u koritu, no stablima ništa; deblima tek malo potamni kora, no inače stoje uspravno kao na planini. Sjećam se, to mi nije bilo jasno: kako ovdje sve neprestano trune, a ništa ne umire?! Kakav je to život što se uvijek iznova vlastitom bljuvotinom hrani? Ovdje je i smrt prolazna… Umre pa opet oživi! Viđao sam ovdje takvo drveće: iz trulog debla, trulog k'o trula jabuka, dodirneš ga-raspadne se, iz takvog debla, kojeg je još i grom prelomio na pola te liči na panj, iz takvog debla rastu tri nova stabla. „To su joj kćerke.“; kaže mi čuvar. Vrbe, znam da ih znate. Vrbe. Zavaraju i smrt. I onda, kad sam se već bio navikao na ujednačeni ritam kiše, onda se nešto bilo promijenilo: ritam je ostao isti, no bubnjar je pojačao dinamiku i po nama su počele padati kapi krupne kao palac. Čak bi i zapekle malo, kad bi pale na tjeme. S njima je došla magla i više nismo vidjeli ni prst pred nosom. Varljiva je ova vaša močvara: čovjek stalno upada u neke rupe od satrulih panjeva ili čega već ne, a koje su vješto prikrivene tankim nanosima zemlje i lišća; zatim propada u neke jarke, neke isušene rukavce usahlih rijeka, pada po nekim napuštenim kanalima, upada u jezera od blata do koljena, čas se diže, čas pada, a sve je ravno. Dok pada, čovjek misli da kako on to s ravnine niz ravninu pada i kako se s ravnine uz ravninu penje? Naišli smo na ljude tek jednom. Ponestajalo nam je hrane i približili smo se jednom selu da ukrademo koju kokoš. Bio je sumrak i gazili smo brazde oranica kao da tiještimo grožđe; htjeli smo se što prije domoći šumarka. No, to nije bio šumarak, već sađena šuma mladih jela što su za par mjeseci trebale biti posječene za božićna drvca. Onda smo opet preko druge oranice gacali do šume što je dijelila, izdaleka nam se činilo, oranice od sela, kako smo sudili po krovovima kuća. Ispostavilo se da je to bilo vikend naselje. Umjesto hrane, zatekli smo dva čovjeka: jedan je hodao s nekim strojem za ramenom, a drugi je lopatom otkopavao zemlju gdje bi mu onaj prvi pokazao. Prvo smo pomislili da su policajci pa smo stali trčati preko oranica, sigurni kako su nas vidjeli. Tu je sve krenulo nizbrdo. Bili smo gladni, a šuma je ujesen puna gljiva. Zamijenili smo zavodnice za vrganje. Ona dvojica iz vikend naselja – bili su to detektoraši, sirotinja kao i mi – prijavili su nas policiji i tako nam spasili živote. Da nas nisu našli, sumnjam da bi preživjeli još jednu kišovitu noć u šumi.

- Jeste nasjeli na zavodnice? – smijale su nam se sestre na hitnom prijemu bolnice.

- Mislili smo da su to vrganji. – jedva sam izgovorio.

- Hahaha! – rugale su se, no bez zle namjere – Ne zovu se džaba zavodnice! Hahahaha!

*

Krenula sam na ovaj put vođena interesom mojih istraživanja kolonizacije istočne Slavonije, Baranje i današnje Vojvodine nakon odlaska Osmanlija.

„Ja neću da krenem dok Vi to ne ugasite!“, zvoni mi i dalje Cvetkovičev glas u glavi.

„Ja neću da krenem dok Vi to ne ugasite!“, da barem ja mogu tako uvjetovati druge.

Kolonizacije, odnosno legalne migracije, kako bi ih se danas zvalo politički korektnom terminologijom, počele su odmah po izgonu Turaka, a prva žarišna točka što je, po mišljenju cara Karla VI., vapila za njemačkim življem, bio je Banat, baš ovaj gdje i sada niču izbjeglički logori, sve više se približavajući Horgošu. „Schwäbische Türkei“, bio je naziv za Nijemce što ih je na svom baranjskom posjedu naselio savojski princ, a od kojih su neki zatim otišli i u Banat. No, prava kolonizacija je počela 1712. godine, a u „grob Nijemaca“, kako su tada njemačke novine nazivale Baranju, Bačku, no ponajviše Banat, slali su „meistens Bettler, meistens Gesinde“, kako je glasila druga fraza, a koja je značila: ili prosjake, ili sluge.

„Ja neću da počnem dok se bijeda ne prestane nazivati prilikom!“

Razlog za naseljavanje tih beskućnika, pijanaca, zatvorenika, tog „balasta njemačkih kneževina“, kako ih se nazivalo bio je, jasno, političke prirode: caru Karlu VI. je trebao njemački živalj kao tampon između Rumunja, Mađara i Srba, koji bi ustalio njemačke vrijednosti i odanost caru na tim novoosvojenim prostorima, ali i koji bi razbio kompaktnost svake od te tri narodne zajednice te spriječio njihovo moguće savezništvo. No, taj „balast njemačkih kneževina“ je u močvarnoj Baranji i Banatu padao kao muhe: ubijala ih je malarija, tifus, dizenterija, kuga, ratovi s Turcima što bi svakih par godina opet uskrsnuli, Rumunji i Srbi su im krali stoku, a po brojnosti umrlih su bolest njemačkih kolonista prozvali *morbus Hungaricus*. Nisu imali pitke vode (i trebalo je nekoliko generacija mrtvih da shvate koliko su visoke podzemne vode i koliko duboko moraju kopati bunare), zemlja nije davala ploda jer nije moguće u godinu dana isušiti močvaru, u blatnim i hladnim pletarama, nasumično poslaganim jedna do druge kao šatori u izbjegličkim logorima, no čije suho pruće se prečesto palilo naoko samo od sebe, širila se plijesan i bolest puno brže, nego se rađalo potomstvo. U nedostatku liječnika, umirali su bolesni i gladni. Za sprečavanje sve češćih bjegova njemačkih kolonista bili su zaduženi hajduci, odnosno Nationalhaiducken, dakle, isti oni što su prije dvadesetak godina ustajali protiv Turaka. Odnosno, legalnim migracijama se „balast njemačkih kneževina“ slao u smrt, a od bijega iz smrti – ili ilegalne migracije – čuvali su ih austrijski hajduci. Prijetiti nekome migracijom u Banat bilo je kao da ide na vješala.

Iz razloga velike smrtnosti i lošeg glasa, na koji je došla ta institucija legalnih migracija u Banat, za drugi val naseljavanja, koji je poticala kćerka Karla VI., nadvojvotkinja Marija Terezija, bilo je potrebno angažirati propagandu, ne bi li se ostvarila pijetistička ideja austrijske Gesamtmonarchie: kanonski savjetnik Ignac Kemp je sastavio jedan lijepi paket laži u kojem se doseljenicima po dolasku obećava kuća, zemlja, stoka i sjeme, kao i oprost od ratnih daća i poreza na čak šest godina (jer prvo treba, što se prešutjelo, isušiti močvare). Ipak, nisu mu baš svi vjerovali i da nije bilo rata i gladi, i ovaj put bi uspjeli tek lopatom pokupiti beskućnike i robijaše i posijati ih po Banatu kao šaku pokvarenog sjemena. Uzalud. Grob Nijemaca nije postao nimalo blaži. Doseljavani su novi koji su svojim leševima, činilo se, podaskali puteve kroz močvaru, kojima se sigurno moglo

prevoziti oružje i hranu za novi ratni pohod protiv Turskog Carstva. Jesu li znali da njihovi životi tek tome služe?

„Ja neću da krenem dok se stvari ne počnu nazivati pravi imenom!“

Naposljetku, kolonizacija je uspjela, velikim naporima i žrtvama isušene su baranjske i banatske močvare, a kanali, kojima se kolonizatorima kao zlato napokon ukazivala plodna zemlja, nazivani su po carevima i nadvojvodama austrijske vladajuće kuće. Dvadesetih godina dvadesetog stoljeća osniva se u Novom Sadu Schwäbisch-deutscher Kulturbund, odnosno Švapsko-njemački kulturni savez unutar Kraljevine SHS: unatoč tome što su životi njihovih predaka bili pobacani kao šaka sjemenja po truloj močvari, nije bilo većih patriota i ljućih nacista od jugoslavenskih folksdojčera. A izvorno su ih nazivali turskim Švabama.

*

- Naravno da postoje ćelije, kakvo je to pitanje? – podsmjehnuo mi se On – Spašava te što si Renatina, inače ne bi dugo ovdje… - zaustavio se jer ga je Renata uhvatila za ruku.

- Oprosti. – bila sam iskrena. Ovo mi nije bio prvi put da na neugodne i teške situacije reagiram postavljanjem glupih pitanja, kao da ću vlastitom glupošću umanjiti težinu onoga što me pritišće, razmišljajući kao noj: ako sam ja glupa, onda su i oni glupi, a onda je i sve glupo!

- Po kampu nas vrbuju oni što već imaju azil, zna se preko koga i za koga se obavljaju neki poslovi koji se odraditi moraju. Ukoliko se netko dokaže, veće su mu šanse da će uskoro preplivati Tisu kod Horgoša. Ako pokupi dovoljno vješto dovoljno paketa iz Tise…

Nacerio se bez imalo kajanja.

- Zločin je osveta. Samo lažovi kažu da žale radi osvete. – ugrizao je donju usnicu, već vidno pripit.

- Dokad ovako? – raširio je ruke – Nit' gore, nit' dolje! A rupa samo raste… - odmaknuo je glavu od mene kao da mu se gadi i gledati me. No, znala sam to, ja sam bila samo djelić u sveukupnosti što mu se gadila.

- Vi ste smiješni… - rugao mi se, a ja sam za njega bila izgubila identitet i postala tek simbol – Vi mislite da će, ako stvari pošećerite, da će one postati slatke? Hahaha! – smijao se napadno i prezrivo.

- Ja nisam nikome ništa dužan. – gledao me s mržnjom. – A sumnjam da ću svoja dugovanja ikada naplatiti.

*

Kika se, doduše, vraćala s nama u Novi Sad, ali nije u Baranju išla samo uspoređivati etnologiju slavonske i vojvođanske močvare. Ona nikad nije tako jednoznačna. U Baranji je, osim radi struke, bila pogledati još jednu kuću na Banovom brdu, već godinama planirajući svoj bijeg iz Novog Sada i idiličan život negdje u podnožju Mons Auresa, no njezini planovi nikad nisu otišli dalje od maštanja.

Dok smo obilazile baranjske studence, poklonce, surduke, gatore i provalije od survanih stijena što su niz Banovo brdo skliznule u Dunav, koji je stoljećima topio brdo kao što jezik topi sladoled, obišla sam s njom i nekoliko kuća na prodaju: jednu staru švapsku s trijemom, bunarom i orahom nasred dvorišta u Kneževim Vinogradima, jednu staru lovačku kuću na ušću Karašice u Dunav, jednu ruševnu kuću od blata i trske, staru pletaru što se s vrha Banovog brda prijeti Dunavu, a čijim dvorištem se kao hobotnica razmilila krošnja srušenog drveta. Svaka je bila dobra, no za svaku je Kika postavljala isto pitanje: „Što će mi to?“ Njezina samoća bi je na kraju uvjerljivo odgovorila od realizacije sna. Kao da nešto napraviti za sebe nije dovoljno jak motiv, niti razlog da se to zaista i napravi. Za obitelj, za djecu, za neki razvoj ili cilj, postajemo sposobni pomaknuti brda i doline, ali suočeni s jedino vlastitim odrazom prepoznajemo koliko je svaki pothvat pun rupa kao švicarski sir te si priznajemo kako u tome, čak i ako se pothvat zaista ostvari u punini svoje idealnosti, nećemo naći sreću kakvu tražimo – jednoznačnu, jednoličnu i apsolutnu, onakvu radi koje smo spremni na žrtve i od koje se s osmjehom na usnama na kraju dana bacamo u postelju. Izgleda da bez „višeg cilja“ nitko ne bi izašao iz vlastitog podruma.

- Ja imam problem. – govori Kika hladno dok se iz Banata vozimo k Novom Sadu – Ja mrzim.

Zašutjela je, no znale smo da je njena šutnja tek uzimanje zaleta. Nekad težina jesenje magle u močvari ne dopušta da se govori išta drugo, osim ispovijedi. Mržnja je teška riječ, no i ona ima svoje nijanse.

- Znam točno što je tvoj prijatelj govorio, kad je pričao o ovisnosti. – obratila se Renati - I ja sam bila prestala pušiti, jednako neuspješno kao i on, prije dvije godine. Nisam izdržala duže od par tjedana. Ne zbog neke krize, i tu je bio u pravu, nije mi cigareta trebala da mi umiri tijelo. Ne. Ona meni umiruje bijes. Gdje god da sam tada bila, s kim god da sam tada pričala, no ponajviše u većim društvima, gledala bih ljude i razgovarala bih s njima, no umjesto njihovih lica i njihovih riječi, ja bih vidjela i čula tek moj vlastiti bijes kako u meni raste i kako u meni suklja. Svi su isti: zadovoljni malim, za to malo se grizu i glođu, glume skromnost i niti ne znaju koliko su sposobni do laktova ruke u krv umočiti, samo ako ih se izazove ili prozove, svi s namještenim osmjesima kojima skrivaju glupost… A ja? Ja nisam mirna dok nešto ne razbijem, dok ne suklja slina i krv, dok ne boli jače od onoga što boli unutra… U meni su se boli borile. Pričala bih s ljudima, a u glavi bih zamišljala kako obaram stolove ispred nas i rušim stropove iznad nas, kako vitlam bičem i njegovim vrhom skidam lažne epolete sa zadignutih naramenica, kako skačem kao žaba na zidove i vatrom iz ždrijela topim plastiku voštanih maski koje oni toliko vole… Ja mrzim. Ja sam bijesna i mrzim. – stavila je kažiprst i srednjak desne ruke preko usana i nosa, a bradu je naslonila na dlan šake. Gledala je kroz prozor u beskrajne ravnice isušenih močvara Banata, u kojima se pogled odmarao kao da čovjek gleda niz pučinu mora.

- Tada sam žudjela za cigaretom, kad sam se svog bijesa istovremeno bojala i njime se kao sukub sladila. Cigareta sve u vlastitom dimu uguši, u njoj sve moje implodira. Moja duda. Moj pacifikator. I ja se s njom opet mogu među ljudima kretati. Zato nisam izdržala. Svaki put kad je zapalim, ja samu sebe potisnem. I meni je to dobro. Jer ja se sama sa sobom očito nositi ne znam. – zastala je na tren, nešto prebirući po torbi, što žene rade svaki put kad žele zaustaviti plač. Renata i ja smo šutjele i pustile je da priča. Vani se spuštala noć i na horizontu se presijavao ljubičasti zalazak nad oranicama. U autu je sumrak bio topao kao zagrljaj.

– Što misliš, zašto već godinama tražim savršenu kuću podno Banovog brda? – obratila se Kika meni izazovno me pogledavši, kao da me krivi za moju glupost, koja, posljedično, njoj produžuje nadu - Unaprijed znam kako je neću kupiti, ali sve si mislim: ako nađem neku savršenu, ona će napuniti taj bunar u meni što je davno puknuo i presušio; koliko god da ja u njega dolijem, to se sve iz njega izlije. Moje podzemne vode su presječene onda, kad smo otišli. Naša zemlja i naši bunari su usahnuli. U meni nešto duboko nedostaje, u sebi ja za nečim urlikom vapim, no ja to ne mogu ispuniti ničim, osim bolju. Ako se ne umrtvljujem, bunar u meni ječi sve više, traži sve više, moli sve više, plače sve više, a ja ga nemam čime nahraniti, nemam ga kako zadovoljiti. Tek bol ga zavara. A onda boli još više. Ako se vratim, ako nađem tu savršenu kuću podno Banovog brda, s trijemom, bunarom i orahom, s tulipanima i jasminima po gredicama, s tri garava avlijanera i dvije sive mace, sa starim autom u garaži što kresne tek na guranje i s pogledom na Dunav kroz latinsko, grčko i njemačko raspelo, onda, možda, i moja neman u meni bar malo popusti svoj stisak. – polizala je ljepilo i vješto smotala cigaretu.

*

- Ja zapravo nisam Mađarica. – priznaje nam Renata kad smo već odmakli od logora – Barem ne čistokrvna. Ali, to sam saznala tek nedavno. Radila sam DNK test nacionalnosti i ispalo je da sam, na moje ogromno iznenađenje, više od pedeset posto Španjolka. - nasmijala se sebi u bradu i opet nas pogledala iskosa. Makar je u autu bio mrak, osjetila sam njezin podsmješljiv pogled preko ramena.

- Povijesne knjige kažu kako su, nakon što je Austrija izgubila španjolsko prijestolje, pristaše Habsburgovaca izbjegli, većinom iz Katalonije, na prostor Austro-Ugarske. Iz Beča, sa Sicilije i iz Apulije poslani su u Banat. Navodno su bili nezadovoljni jer austrijsko-turski ratovi još nisu bili završili i oni su, umjesto u miru, izbjeglištvo proveli u prostoru što se, kao Hrvatska dvjesto godina prije njihova doseljavanja, nazivao Antemurale Christianitatis. No, Beč ih je namirio time što ih je sve učinio plemićima, bez obzira na njihov status u španjolskom kraljevstvu. Kao da im je titula nešto u Banatu značila! – rugala se naglas – A možda i je! Ako nemaš ništa drugo… - zastala je na tren pa dodala – Ali džabe im. Uglavnom su pomrli.

Svatko je gledao kroz svoj prozor na mrak što se širio ravnicom kao val.

- Zatim je 1734. godine u Banatu osnovana španjolska kolonija Nova Barcelona, u koju su trebali ući i oni što su već bili na Banatu (oni rijetki što su preživjeli), kao i oni što su uslijed novog izbjegličkog vala iz sada francuske Španjolske opet zatrpali Beč zahtjevima za smještajem, povlasticama i vojnim mirovinama. Sjećam se, dok sam bila čitala o tome, govorilo se kako su stanovnici te španjolske kolonije u velikom broju bili ratni veterani, što su oženili njemačke ili mađarske žene. Razlozi za propast kolonije različiti su kod različitih povjesničara: neki navode kako se kolonija sama urušila jer su je nastavali veterani i vojni invalidi, manje sposobni za rad i već slabi u srazu s banatskom močvarom, dok drugi, kojima, iskreno, više vjerujem, tvrde kako su ljude pobili komarci, kuga, rat i glad. No, – prezrivo se nasmijala – Svi su imali status plemstva! – smijala se gorko.

- Želim reći – povisila je ton i napravila dramatičnu pauzu u kojoj smo iščekivali nastavak njezine misli - Jesu li ovi ljudi, koje smo sad obišli, poslani po zadatku, kao nekoć Nijemci i Španjolci, da

osvoje prostor koji žele smatrati svojim, mi to ne možemo znati. Nisu ni oni to znali! Moji preci su mislili da idu u utopijski grad naziva Nova Barcelona! Gdje čovjek baci dva sjemena, a izrastu četiri stabljike! Gdje će biti izuzeti od plaćanja poreza zbog njihove žrtve za austrijskog cara, a ne jer tek trebaju isušiti močvaru, da bi mogli uopće daće dati! Gdje će ih dočekati uređeno društvo i uređeni grad, kao s nacrta i planova!, a ne zatvor u koji su poslani jer su Beč i Pešta počeli grcati pod teretom izbjeglica što su zatim, opet kao balast njemačkih kneževina, poslani u Banat kao na vješala. Ne znaju ni oni, a još dugo neće nitko niti znati.

Zašutjela je stisnuvši usne i spustivši pogled, kao da unaprijed svima sve oprašta znajući kako, dok god se vrijeme mjeri razdobljima moći, žrtve nisu jedino oni kojima ništa ne treba.

- Zaključno, - nastavila je nakon kraće stanke, u kojoj smo i mi šutjele – Ako se slučajno pitate… Niti četiri godine nakon osnutka kolonije Nova Barcelona, kolonisti su se, otjerani ratom, glađu i kugom, počeli vraćati u Beč ili Peštu. Navodno je do krunidbe Marije Terezije na Banatu ostalo još samo 64 Španjolca.

Bila je već noć kad smo prešli hrvatsko-srpsku granicu.

- Tražila sam u obiteljskom rodoslovlju tog Španjolca od kojeg sam potekla, no sve se babe i tetke sjećaju tek Mađara; vjerojatno je patrona moje obitelji bila jedna od onih žena što su se udavale za španjolske koloniste radi mirovine i poreznih beneficija. Uzalud, očito. – podsmjehnula se. – Banat ni tad nije bilo moguće preživjeti. Ipak, našla sam tek jedan trag: moje prezime na španjolskom znači „izbjeglica“.